

УДК 882.6 (092) Ілляшэвіч

М.У. МІКУЛІЧ

ХВЕДАР ІЛЛЯШЭВІЧ ЯК ПРАДСТАЎНІК ДУХОЎНА-ІРАЦЫЯНАЛЬНАЙ ПЛЫНІ Ў ЗАХОДНЕБЕЛАРУСКАЙ ПАЗЭІ

Артыкул прысвечаны даследаванню асаблівасцей творчасці Хведара Ілляшэвіча. У ім сабраны і сістэматызаваны багаты матэрыял, звязаны з духоўна-мастацкімі пошукамі заходнебеларускага паэта, выпрацавана адметная навуковая канцэпцыя суадносін традыцыйнага і наватарскага ў яго вершах. Аўтар аналізуе асаблівасці характару светаўспрымання і ладу мыслення Х. Ілляшэвіча, яго ідэйна-эстэтычнага асэнсавання жыцця, выяўлення ўнутранага свету асобы лірычнага героя. Адзначаецца звернутасць паэта да раскрыцця міфалагічных, духоўна-метафізічных рыс і адзнак народных вераванняў і традыцый, якія прадугледжвалі адзінства і цэласнасць складаных жыццёвых працэсаў, характэрную светацэнтрычнасць, узаемаабумоўленасць і ўзаемазалежнасць, ідэальную раўнавагу з'яў і прадметаў. Х. Ілляшэвіч меў схільнасць да натхнёнага пачуццёвага сузірвання і душэўнай узрушанасці, тонкіх, зменлівых уражанняў, сведчыў ақварэльную лёгкасць мазкоў і фарбаў. Яго мастацкая свядомасць была прасякнута настраёва-прачулым лірызмам, выразным музычным пачаткам і раскрывалася ў характэрным імпрэсіяністычным малюнку.

Значнае месца ў заходнебеларускай літаратуры 20 – 30-х гг. мінулага стагоддзя належыць творчасці Хведара Ілляшэвіча (1910 – 1948). Паэт сцвярджаў высокую духоўна-гуманістычныя асновы жыцця, яго неадольнасць і непераўзідзеную сілу, ідэю паяднанасці і роднасці самой генетычна-кодавай сутнасці навакольнага свету, прыроднага асяроддзя і чалавечай душы. Зборнікі Х. Ілляшэвіча “Веснапесні”(1929), “Зорным шляхам”(1932) і “Захварбаваныя вершы”(1936) сведчаць пра тое, што яго мастацкая свядомасць вызначалася звернутасцю да міфалагічных, духоўна-метафізічных асаблівасцей народных вераванняў і ўяўленняў, якія прадугледжвалі адзінства і цэласнасць складаных жыццёвых працэсаў, характэрную светацэнтрычнасць, сувязь усяго з усім, узаемаабумоўленасць і ўзаемазалежнасць, ідэальную раўнавагу шматлікіх з'яў і прадметаў. Ён ухіляўся ад прамога адлюстравання рэчаіснасці, асэнсавання грамадска-сацыяльных праблем і супярэчнасцей, аддаючы перавагу іх душэўна-псіхалагічнаму абжыванню, раскрыццю ўнутранага свету лірычнага героя, засяроджанага на спасціжэнні існага, прасвятленні абсалютнага сэнсу. Тут мы не можам пагадзіцца з рэцэнзентам зборніка “Захварбаваныя вершы” Я. В—ічам, які ў часопісе “Калоссе” адзначаў, што “спакойны, зраўнаважаны верш Ілляшэвіча вельмі рэдка прамаўляе да нашай пачуццёвасці” [1, с. 59]. З'явы і працэсы навакольнага асяроддзя паўставалі ў свядомасці паэта, галоўным чынам, як пэўныя душэўна-пачуццёвыя дзеянні, эмацыянальна-псіхалагічныя малюнкi. У вершы “Я не знаю...” ён падкрэсліваў наступнае: “Быццам жрэц словаў ціхіх, пакорных, Я заклічыце раблю над імі, Каб у вершы – Словаў узоры Зьзялі пацеркамі дарагімі” [2, с. 13]. Гэта былі не проста мастацкія прыёмы язычніцкага адухаўлення, міфалагізацыі і містыфікацыі рэчаіснасці – Х. Ілляшэвіч жыў тым, што адчуваў, у што верыў. Ён меркаваў, што ў прыродзе і свеце ўсё мае “агульную аснову арганічнага быцця” (У. Салаўёў), надзелена душою, падуладна высокай магічнай сіле, знаходзіцца ў працэсе няспыннага пераўтварэння і абнаўлення:

Тысячай сонцаў у шыбах разьліўся заход.
 На радыё – дроце...
 вароны спраўляюць вячэрню...
 Сьвежасьць навеймае вулачны мрок –
 Места вячэрняе.
 Ё іскрах, што ліжуць блакіт языкамі ракет,
 Ё моры людзёў, неўгамонным ніколі...
 Чую я нейкі сусьветны прывет –
 Вечнае Волі... [3, с. 13]

Духоўны светапогляд Х. Ілляшэвіча ў многім характарызаваўся асаблівасцямі ідэальнага пачатку, аб чым пераканаўча сведчаць вершы “Часамі ў душы маёй дзіўнай мэлэдыяй...”, “Вечар лашчыцца, быццам даль...”, “Сонца гразне ў чырвоны кісель...”, “Ноч прыйшла туманная...”, “Казка”, “Музыка” і інш. Чытаючы іх, мы бачым, што таямнічая і загадкавая душа свету рэалізавала сябе і ў тым, як “Мігае лампа. Ноч маўчыць... Бязьлісты, голы сад шуміць...” (“Штрых”), і ў тым, як “Каля рэчкі... агнямі сінімі Забаўляецца вечар – змрок...” (“Навакол муры – простыя лініі...”), і ў тым, як “Ў каласы месяц-серп задзылінкаў – І вячорны вызваньвае псалём Пацямнеўшы мурожнік – клінкер...” (“Казка”). “Ў жоўтым лісьці гарыць белы вечар, напудраны заравам раньня, – казаў пазт у вершы “Асенняя пазма”. – А ўначы на драты начаваць разьлятаюцца зоркі ў тумане” [4, с. 12]. Жыццё ў яго мастацкай сістэме раскрывалася ў якасці бясконцай зменлівай плыні ўзаемазвязаных з’яў і фактаў і адначасова як пэўная адносна замкнёная сфера, якая прадугледжвае іх паўтаральнасць, цыклічнасць, рытмічную перыядычнасць функцыянавання. Буднёвыя працэсы і рэчы навакольнага асяроддзя набывалі ў Х. Ілляшэвіча незвычайнае, іррэальнае, чарадзейна-казачнае выяўленне, адухоўлены змест. У той жа час мройліва-зыбка, містычныя карціны і вобразы, наяўнасць якіх абумоўлівалася палётнасцю фантазіі аўтара, інтуітыўна-пачуццёвым успрыняццем свету, атрымлівалі ў яго прадметна-рэчыўнае напаўненне, рэалістычную афарбоўку. Да-статкова часта вобразна-метафарычны малюнак паэта разгортваўся такім чынам, што ў ім цяжка было распазнаць, дзе заканчваецца адно і пачынаецца другое:

Дрэвы шапочуць у боскай драмоце,
 Зоркі гараць, зацапіўшысь ў галінах,
 Пар лёгкаўздымны кадзіць на балоце,
 Таюць ў начы ціхасьпеўныя гімны...
 Гэта малітвы к прастору – Сусьвету
 Ё сьветла-пяшчотным зямлі прабуджэнні...
 Быццам крылатыя казкі-прыветы,
 Быццам цудоўныя сьпелы-тамленьні...
 Слухай... Маўчы... [3, с. 60]

Паводле некаторых міфаў, у зусім далёкім мінулым “неба і зямля былі бацькам і маці ўсяго існуючага на свеце... у самыя старажытныя часы яны былі злучаны і толькі пазней былі разлучаны” [5, с. 156]. Іх звязваюць дзень і ноч, сонца і змрок, святло і цені, дождж і вецер. У вершы Х. Ілляшэвіча “Дрэвы шапочуць у боскай драмоце...” зямное і нябеснае, рэальнае і міфалагічнае, фізічнае і духоўнае знаходзяцца ў стане ўзаемааплачнення, абмену энергетыкай, жыццёвымі сіламі. У ім адно развіваецца і аб’ядноўваецца з другім, прадугледжвае наяўнасць трэцяга, а ў выніку субліміруецца ў новую якасць – раствараецца ў абсалютным. У той жа час уся ўніверсальная сутнасць навакольнага свету выяўляе сябе ў канкрэтным, індывідуальным, чым забяспечваецца дыялектычнае адзінства і раўнавага паміж прыватным, асобным і агульным, касмічным.

Духоўна-мастацкае мысленне Х. Ілляшэвіча вызначалася суб'ектыўна-ідэалізаваным характарам раскрыцця жыццёвых працэсаў, умоўнасцю і нечаканасцю фігуральных супастаўленняў і асацыяцый, няпэўнасцю і таямнічасцю вобраза-метафарычнага выяўлення. Паэт сведчыў сваю набліжанасць да ідэна-эстэтычных традыцый М. Багдановіча, у многім арыентаваўся на творчы вопыт рускага імажынізма, нездарма яго пяру належаць крытычныя нарысы “Максім Багдановіч як пясняр места” і “Ясенін у беларускай паэзіі”. Шмат якія вершы Х. Ілляшэвіча звярталі на сябе ўвагу сімвалісцкай неадназначнасцю і мройлівасцю зместу – неакрэсленым і няўстойлівым сюжэтна-падзейным радам, няўлоўным і крохкім душэўна-псіхалагічным светам лірычнага героя. “Зноў я нечага жадаю, Зноў я нечага томлюсь... – чытаем у адным з іх. – Мо' з вішнёвым цвѣтабаем Цалаваць маці – зямлю?...” (“У бярэзніку – зялёнцы...”).

Мы не знойдзем у Х. Ілляшэвіча падрабязных, насычаных, закончаных апісанняў і характарыстык, якім уласціва выразнасць зместавых контураў і абрысаў, кантрастнасць ліній. Паэт меў схільнасць да натхнёнага пачуццёвага сузірання і душэўнай узрушанасці, тонкіх, зменлівых уражанняў, сведчыў акварэльную лёгкасць мазкоў і фарбаў, часам своеасаблівую фрагментарнасць і адасобленасць успрыняцця з'яў і прадметаў. Яго мастацкая свядомасць была прасякнута настраёва-прачулым лірызмам, выразным музычным пачаткам і раскрывалася ў характэрным імпрэсіяністычным малюнку – жывым, рухомым, нават дынамічным і ў той жа час умоўным, экзатычным, казачным:

Гмахі пльвучь у блакітныя

змрокі,

Быццам у прыстань на ноч караблі –

Рушылі цені вячорныя ў скокі,

Зоркі да дахаў бліжэй падплылі.

Быццам трывогу ад сэрца аднялі,

Подохам сьвежасьці думкі ўзьнялісь –

Час:

калі ў вулках блакітныя далі

Й змрокі дрыжачыя клічуць кудысь.

Хутка пальюцца ў счарнеўшыя высі

Тысячы крыкаў і вогненных зьмей...

Вечар!

Кароткі – пяшчотны –

Туліся да зачарованых нашых вачэй... [4, с. 7]

“Вобраз горада ў Хв. Ілляшэвіча ў пэўнай меры імпрэсіяністычны, – абгрунтавана заўважаў А. Ліс. – Людскі натоўп, дамы, электрычнае святло, рэкламы – тыя рэаліі, якія ператвараюцца ў словах паэта ў візію неабудзенага свету. Горад для яго набывае трансідэнтальнае прыцягванне” [6, с. 46].

У вершы “Гмахі пльвучь у блакітныя змрокі...” выразна акрэсліваюцца два адносна самастойныя і ў той жа час цесна звязаныя паміж сабою суб'екты – рэальнасць і адчуванне паэта. Першы з іх, рэальнасць, паўстае ў вобліку вечара, якога лірычны герой запрашае туліцца “да зачарованых нашых вачэй...”, і яго характэрных аксесуараў. Другі, адчуванне, разгортваецца ў досыць шматзначную, сімвалічную карціну, дзе ўсё існуе ў сваім іманентным перапляценні і ўзаемаабумоўленасці. Будучы надзеленымі душой і свядомасцю, абодва гэтыя суб'екты функцыянуюць у цесных узаемадачыненнях і рэалізуюць сваю зместавую сутнасць адзін праз другога.

Падобнымі асаблівасцямі звяртае на сябе ўвагу і верш “Сонца гразне ў чырвоны кісель...”, які заключае ў сабе тры досыць розныя сюжэтна-тэматычныя лініі. Першую арганізуе імпрэсіяністычнае апісанне ранняга вечара, заходу сонца, другая фігуруе ў якасці таямнічага спеву ў полі: “Нехта ў полі далёка пяе...” Што датычыць трэцяй лініі, дык яна непасрэдна звязана з вобразам лірычнага героя верша: “Воз мой песьні таей падпявае...” Своеасабліва сутыкаючыся і адштурхоўваючыся адна ад другой, дадзеныя лініі ўтвараюць досыць цэласны сюжэтна-кампазіцыйны комплекс, цікавы і своеадметны, імажынісцкі па сваім характары, малюнак:

Сонца гразне ў чырвоны кісель...
Каласьсяна залацяцца гоні.
На узьлессях пасела імглістая бель,
Быццам стада белагрывых коняў...
З-за вазёр, з сінядымнага краю,
Прыляцела вячэрняя бая.
Нехта ў полі далёка пяе,
Воз мой песьні таей падпявае... [3, с. 32]

Х. Ілляшэвіч ствараў у многім іррэальныя, прывідлівыя, ілюзорныя малюнкi і карціны, у аснове якіх палягалі няпэўныя, хісткія, імпрэсіяністычныя адчуванні і ўяўленні: “Вечарам мгліста дымяцца вуліцы – Нехта разьліў у тумане жоўць... У вочы чаромхай электрыкі жмурыцца Места гулкае – фасфарачны воўк” (“Дымнае места”), “Ў небе зоркі – папяроскі Сыплюць попел – шэры вечар... Агні места – быццам сьлёзкі, Быццам блеск дрыжачых сьвечак. Цені – птушкі па-над брукам – Нібы вораны, ці каўкі...” (“Ў небе зоркі – папяроскі...”), “Калышуцца дамы – катафалкі – у тумане йдуць павольным крокам людзі – зданьні... Навісла неба чорнай харугвай – На слупох гараць хаўтурныя паходні – сьвечы – а вецер паніхідзіць у вуглах...” (“Яшчэ аб восені”). Творчасць паэта была звернута ва ўнутранае жыццё беларуса, яна сведчыла пра судакрананне з самым патаемным і загадкавым у душэўна-псіхалагічным свеце асобы, з мройліваасцю і летуценнасцю яе перажыванняў, мар і памкненняў:

Часамі ў душы маёй дзіўнай мэлёдыяй
Пышныя краскі цьвітуць...
Гэта час, калі ціхія-сумныя,
Свой адвечны праходзячы пуць
Зоры ў прасторную муць,
Таюць... плывуць...
Гэта час, калі журбою хворы я,
Калі сэрца так соладка тае
І, хапаючы згукі сусьветныя,
Чалавецтва усё абыймае...
І, як вечара фарбы ў маі,
Тае... тае... [7, с. 36]

Творчасць Х. Ілляшэвіча з’яўлялася ўвасабленнем тонкай мастацкай чуйнасці і відушчасці, умельства раскрыць высокую красу, паэзію навакольнай рэчаіснасці. Яна вызначалася пачуццём сцішанага лагоднага сузірання, ідылічнага любавання і захаплення зменамі і зрухамі ў прыродным асяроддзі. Як правіла, перад чытачом паўставалі жывапісныя, пластычныя, поўныя празрыстасці і чысціні малюнкi, якія сведчылі пра раскаванасць і нязмушанасць вобразна-метафарычнага ўяўлення аўтара. “Абразы ягоныя нязвычайна фрагментарныя й

згушчаныя, – заўважаў ужо згаданы намі Я. В–іч, – але, дзякуючы вялікай мэтафорычнасьці стылю, зьяўляюцца выразнымі, плястычнымі, якія ярка зарысавуюцца ў нашым выябражэньні і выклікаюць адпаведны настрой” [1, с. 59]. Напрыклад, паэт умеў прыкмеціць, як “Сьпіць чарот і дрэмлюць лозы У пялёнках мокрай ймглы”, як “Між іх вецер нецьвярозы Ціха сее свае сны”. “Пасьмяецца, пашапача, Укіне казкі чуднай чар, – казаў ён у вершы “Месячная ноч”, – І гайда гуляць па ночы На прывольле, на абшар!..” [7, с. 17]. У яго не проста гучыць “Песьня звонкая” жаўранка, а “Сіню даль яна калыша, Будзіць поле, сенажаць...”, “Сокі гукаў і таноў” яе “Краска кожная ўбірае” (“Песня жаўранка”) і інш.

Зліваючыся з прыроднымі з’явамі, Х. Ілляшэвіч раскрываў іх унутраную сутнасьць, ідэалізавана-суб’ектыўны змест, гарманічную ўраўнаважанасьць і суразмернасьць частак і элементаў цэлага. Паэт маляваў прыроду як чарадзейнае царства таямнічых сіл, незвычайных падзей і здарэнняў, міфалагічных працэсаў, містычных змен і пераўтварэнняў, як тую сферу, дзе святло пануе над цемрай, дабро над ліхам, дзе перамагаюць і дамінаюць жыццё і краса. У вершы “Бор” ён сведчыў сваю далучанасьць да таго, чаго, па сутнасці, няма ў рэальнасці. Прыродна-біялагічнае, тое, што ідзе ад географічнага ландшафту, флоры і фаўны Беларусі, пераплятаецца ў ім з касмічным, біясферным, спалучаецца з міфалагічна-казачным, душэўна-псіхалагічным, тым, што абумоўлена і прадыватана духоўна-інтуітыўнымі асаблівасцямі чалавечай душы, светам яе мар і фантазій:

Крылата цені мітусяцца,
 Шумяць маркоцячыя хвоі...
 Праз вецьце зоркі мігацяцца
 На крыльях казкі залатое...
 Далёкі шум брыдзе з туманаў,
 У гушчы жальбою галосіць...
 Як чараўнік, рукой вятранай
 Чапае струны стромкіх сосен...
 Далей, далей імкнецца, ймчыцца
 (Яшчэ зьвініць, яшчэ гамоніць),
 Разьвее плескам сон крыніцы,
 Шапне калосьсям штось на гонях...
 Тканінай мгластаю крыляцца
 Маркотных хвояў цені-роі...
 Праз вецьце зоркі мігацяцца
 На крыльях казкі залатое. [7, с. 57]

Як вядома, бор належыць да важных складовых элементаў беларускай этнапрасторы. Аднак перад намі зусім не тыповая для нацыянальнай літаратуры ліра-грамадзянская паэтызацыя асаблівасцей лясной прыроды, адвечнага гоману кучматых дрэў, перашэпту лістоты і г.д. Твор прасякнуты летуценнай мройлівасьцю, містэрнасьцю адчуванняў, адухоўлена-язычніцкім характарам светабачаньня аўтара. Яго вобразна-метафарычны малюнак дышае таямніча-загадкавай першароднасьцю і красою, струменіць акварэльнай лёгкасьцю і нязмушанасьцю фарбаў і адценняў, штрыхоў і ліній, так бы мовіць, чарадзейна-казачнай ілюзорнасьцю і скіраваны да вечнай красы і гармоніі. Гэта своеасаблівая пейзажная сюіта, жывапісны эцюд, які спалучае ў сабе пластыку суб’ектыўнага адлюстраваньня рэчаіснасьці, эскізную акварэльнасьць імпрэсіяністычнай выявы і тонкую, ледзь улоўную музычную інструментаўку, гукамеладычнасьць.

У аснове духоўна-мастацкіх пошукаў Х. Ілляшэвіча палягала ідэя выяўленьня ўнутранай сутнасці, таямнічага характару беларускай душы. Яго творчасць

вызначалася спакоем і раўнавагаю ў разгортванні думкі і пачуцця, элегічнай псіхэмацыянальнай настраёвасцю, канструкцыйнасцю і ўскладненасцю вобразна-метафарычнага зместу, на што звяртаў увагу ў сваім вядомым артыкуле “Літаратурны маладняк і крытыка” М. Танк [8, с. 79]. Паэт сведчыў рост духоўна-маральнай самасвядомасці народа, развіццё і паглыбленне яго мастацкага мыслення і перажыванняў, сцвярджаў паўнату і натуральнасць адчування жыцця.

ЛІТАРАТУРА

1. Калосьсе. – 1937. – № 1.
2. Калосьсе. – 1935. – № 1.
3. *Ільляшэвіч, Х.* Зорным шляхам / Х. Ільляшэвіч. – Вільня, 1932.
4. *Ільляшэвіч, Х.* Захварбаваныя вершы / Х. ільляшэвіч. – Вільня, 1936.
5. *Тайлор, Э.Б.* Первобытная культура / Э.Б. Тайлор. – М., 1989.
6. *Ліс, А.* Паззія Хведара Ільляшэвіча / А. Ліс // Культура беларускага замежжа: 2. – Мн., 1993.
7. *Ільляшэвіч, Х.* Веснапесьні / Х. Ільляшэвіч. – Вільня, 1929.
8. *Танк, М.* Літаратурны маладняк і крытыка / М. Танк // Беларускі летаніс. – 1938. – № 4-5.

Паступіў у рэдакцыю 03.05.2006.